

พุทธทาสมหาเถรกับวิกฤตการณ์แห่งยุคสมัย

ประเวศ วะสี

วิกฤตการณ์ปัจจุบัน ซึ่งบางทีเรียกว่าวิกฤตการณ์ของอารยธรรมวัตถุนิยม - บริโภคนิยม - ทุนิยม เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและยากที่จะเข้าใจและแก้ไข แต่มีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อมนุษย สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวางในขอบเขตทั่วโลกและทั้งโลก จึงสมควรที่จะทำความเข้าใจ หันไปหาคำเตือนของท่านอาจารย์พุทธทาสที่พูดถึงเกี่ยวกับวิกฤตการณ์แห่งยุคสมัยไว้มาก โดยเฉพาะในปีนี้เป็นปีแห่งชาตกาลหนึ่งศตวรรษของท่าน และในโอกาสที่องค์การยูเนสโกประกาศยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก

อารยธรรมปัจจุบันเป็นอารยธรรมทุนนิยม แม้ผู้ที่นิยมทุนนิยมและสรรเสริญข้อดีของทุนนิยมเป็นอเนกปริยาย แต่ผลที่แน่นอนที่สุดที่ระบบทุนนิยมทำให้เกิดขึ้น ๓ ประการ ก็คือ หนึ่ง ทำให้ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยและระหว่างประเทศจนกับประเทศรวยถ่างกว้างออกไปเรื่อย ๆ สอง มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหนักและรวดเร็ว สาม ทำลายวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของผู้คนไปทั่วโลก เพราะทุนนิยมย้อมส่งเสริมวัตถุนิยม บริโภคนิยม ความโลภ และความเห็นแก่ตัว

ผล ๓ ประการจากระบบทุนนิยมดังกล่าวข้างต้นเป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นจริงของโลก

ความจริงก็คือโลกทั้งโลกเป็นหนึ่งเดียวกัน มนุษย์ทั้งหมดและสรรพสิ่งทั้งหมดเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน อะไรที่เอื้อต่อความเป็นหนึ่งเดียวกันย่อมเป็นไปในทางสมาน อะไรที่กระทบความเป็นหนึ่งเดียวกันย่อมเป็นไปในทางทำลาย ความไม่เห็นแก่ตัวเอื้อต่อความเป็นหนึ่งเดียวกัน ความเห็นแก่ตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นหนึ่งเดียวกัน

ระบบทุนนิยมส่งเสริมความเห็นแก่ตัว จึงนำไปสู่การทำลายช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยก็ดี การทำลายสิ่งแวดล้อมก็ดี การทำลายวัฒนธรรมและจิตวิญญาณก็ดี ล้วนเป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นหนึ่งเดียวกัน จึงทำให้โลกปริ เสื่อมดุล เจ็บป่วยอย่างยิ่ง และวิกฤต

ทุกวันนี้ มนุษย์เหนื่อย เครียด ชัดแย้ง และมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน และตกอยู่ในโครงสร้างที่หาทางออกไม่ได้ เหมือนหนูที่เกาะอยู่บนสายพานที่หมุนเร็วขึ้น ๆ จะกระโดดลงก็ไม่ได้ จะหยุดสายพานก็ไม่ได้ ไม่รู้จะอย่างไร นอกจากวิ่งเร็วขึ้นจนขาดใจตาย

นักปราชญ์ฝรั่งอย่าง Lazlo, Grof และ Russell เห็นว่าอารยธรรมตะวันตกกำลังพาโลกทั้งโลกไปสู่วิกฤตการณ์อย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง มีทางเดียวเท่านั้นที่มนุษยชาติจะรอดได้คือการปฏิวัติทางจิตสำนึก (Consciousness Revolution) ท่านทะไลลามะซึ่งเป็นผู้นำชาวพุทธที่คนตะวันตกสนใจรับฟังมากที่สุดในปัจจุบัน กล่าวว่าวิกฤตการณ์ของโลกในปัจจุบันเป็นวิกฤตการณ์ทางจิตวิญญาณ (Spiritual Crisis) และต้องแก้ด้วยการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ หรือ Spiritual Revolution

ทั้งหมดนี้ ท่านอาจารย์พุทธทาสได้พูดอย่างเดียวกัน เพียงแต่พูดมาก่อนหน้านี้นานแล้ว และมีปริมาณของการพูดจามากกว่ามากตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ เมื่อท่านไปตั้งสวนโมกขพลาราม หรือสวนอันเป็นพลังแห่งการหลุดพ้นเป็นต้นมา ท่านได้พูดและเขียน ซึ่งรวบรวมเป็นคำสอนใน ลักษณะต่างๆ หลายหมื่นชิ้น ทั้งหมดเป็นไปเพื่อความเข้าใจความจริง สภาวะวิฤต และทาง รอดจากวิฤต

ท่านทำให้ธรรมะเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ง่าย กรอบใหญ่ทางธรรมะ มี ๔ ประการ คือ

๑.ธรรมะ คือธรรมชาติ

๒.ธรรมะ คือกฎของธรรมชาติ

๓.ธรรมะ คือการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ

๔.ธรรมะ คือการได้รับผลดีของการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ

นี่คือกรอบใหญ่ หรือโครงสร้างของธรรมะ ถัดจากนั้นก็เป็นการแจกแจงละเอียดหรือ ขยายความในแต่ละหัวข้อของธรรมะใน ๔ ข้อข้างต้น การแจกแจงและอธิบายเป็นฉากๆ ของ ท่านทำให้เข้าใจง่าย เช่น

ธรรมชาติของสรรพสิ่งคือการเปลี่ยนแปลงหรืออนิจจตา เปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ เปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา ทุกอย่างล้วนเป็นกระแสของเหตุปัจจัยที่ หนุนเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดจบ เมื่อทุกอย่างเป็นกระแสของเหตุปัจจัยจึง ไม่มีตัวตนที่ตายตัวของตัวเอง หรืออนัตตา อะไรเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็เพราะมีเหตุให้เป็น เช่น นั้นเอง การเข้าใจความเป็นเช่นนั้นเอง หรือตถตา เป็นปัญญาที่เข้าใจธรรมชาติและกฎของ ธรรมชาติมนุษย์เพราะไม่รู้หรืออวิชชา เข้าไปยึดมั่นในตัวตน ความขัดแย้งคือทุกข์ตา เกิดเป็นความทุกข์หรือความบีบคั้น แต่หากมีปัญญาหรือวิชชา เข้าใจธรรมชาติและกฎของ ธรรมชาติ ปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ คือคลายจากความยึดมั่นในตัวตนและของตน หรือตัวกู – ของกู ย่อมไม่เข้าไปสู่ความบีบคั้น เกิดความเป็นอิสระ และความสงบเย็นหรือนิพพาน

เมื่อไม่ยึดมั่นในตัวกู – ของกู นอกจากความสงบเย็นแล้วยังเป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกัน อย่างถูกต้อง หรือศีลธรรม ถ้าเห็นแก่ตัวก็เร่าร้อน บีบคั้น แก่งแย่ง ขัดแย้งรุนแรง หรือ เสียศีลธรรม อันนำไปสู่วิฤตการณ์ต่างๆ ทั้งในระดับบุคคล ระดับสังคม และระดับโลก ท่านอาจารย์พุทธทาสเห็นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ โน่นแล้ว ว่าการพัฒนาสมัยใหม่ที่วัตถุนิยม บริโภคนิยม เงินนิยม อันทำให้ความโลภ และความเห็นแก่ตัว แก่กล้าขึ้น เป็นการพัฒนาที่ ขาดศีลธรรม ซึ่งจะพามนุษย์ทั้งหมดเข้าไปสู่วิฤตการณ์อย่างรุนแรง ท่านย้ำเตือนอย่างถี่ๆ ว่า ถ้าศีลธรรมไม่กลับคืนมา โลกาวินาศ

แล้วโลกก็เข้าไปสู่ความวินาศจริงๆ

กระแสการพัฒนาแบบวัตถุนิยม – บริโภคนิยม – เงินนิยม พัดแรงกล้าไปทั่วโลก เป็น อารยธรรมสมัยใหม่อย่างที่เราเห็น เรารับรู้กันในปัจจุบัน สภาพการเมืองไทยใน ๕ ปีที่ผ่านมาซึ่ง

ผู้นำเน้นเรื่องความเก่งและความรวย แต่ไม่เน้นศีลธรรม ทำให้ศีลธรรมตกต่ำมากขึ้น ทุนวาย
แตกแยกรุนแรง และไม่สามารถพัฒนาไปสู่สันติสุขได้

คนไทยควรจะเรียนรู้ว่าการพัฒนาโดยขาดศีลธรรมนั้นทำให้เราและโลกวิฤตอย่างไร
ศีลธรรมจะต้องเป็นแกนของการพัฒนา

การพัฒนาไม่สามารถจะทำกันไปแบบเดิมอีกต่อไปโดยไม่เพิ่มสภาวะวิฤตให้แก่
บ้านเมือง คนไทยทุกภาคส่วนเท่าที่จะทำได้ควรใคร่ครวญไตร่ตรองอย่างลึกซึ้งว่า

การเมืองที่มีศีลธรรมนั้นคืออย่างไร

เศรษฐกิจที่มีศีลธรรมนั้นคืออย่างไร

การศึกษาที่มีศีลธรรมนั้นคืออย่างไร

การสื่อสารที่มีศีลธรรมนั้นคืออย่างไร

การบริการสุขภาพที่มีศีลธรรมนั้นคืออย่างไร

วิถีชีวิตที่มีศีลธรรมนั้นคืออย่างไร

เรื่องเหล่านี้ยากมาก เพราะวิถีคิดและโครงสร้างของประโยชน์ในสังคม รวมทั้งกระแส
อารยธรรมวัตถุนิยม บริโภคนิยม เงินนิยม ที่เขยวกราดกลบโลก เป็นตัวกำหนดให้คิดอย่างเดิม
ทำอย่างเดิม และวิฤตมากขึ้น

แล้วอะไรจะเป็นแรงจุดที่มีกำลังเพียงพอที่จะจุดมนุษย์ให้หลุดออกจากโครงสร้าง
วัตถุนิยม บริโภคนิยม เงินนิยม

แรงจูงใจที่แรงที่สุดของสัตว์และมนุษย์คือการต้องการความสุข

ถ้าทำอะไรแล้วให้ความสุขก็อยากจะทำในสิ่งนั้น เช่น เพศสัมพันธ์ ยาเสพติด การ
บริโภคความสะดวกสบายต่างๆ มนุษย์จึงเข้าไปเสพติดในวัตถุนิยมและบริโภคนิยม
เงินนิยมได้ง่ายๆ อย่างที่เป็นและถอนตัวไม่ออก ความสุขอย่างนี้ทางพระเรียกว่า กามสุข หรือ
กามสุขัลลิกานุโยค อันเป็นการสุดโต่งอย่างหนึ่ง และนำไปสู่ปัญหาต่างๆ จนวิฤตดังกล่าแล้ว
ความสุขประเภทนี้ราคาแพง และให้ผลไม่คุ้มค่า ในทางเศรษฐศาสตร์ต้องถือว่าไม่ cost –
benefit เพราะราคาแพง ไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง และนำไปสู่ปัญหาต่างๆ ตามมา

มีความสุขอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งราคาถูก เป็นความสุขที่แท้จริง และไม่มีปัญหาแทรกซ้อน
ตามมา

ท่านอาจารย์พุทธทาสสอนเรื่องความสุขชนิดนี้

ผู้ที่อ่านคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาสซึ่งมีอยู่เป็นอเนกปริยาย จะมีความสุขมากขึ้น
เรื่อยๆ หรือบางครั้งก็เกิดความสุขฉับพลัน (Instant Happiness) ท่านอาจารย์พุทธทาสสอนว่า
เรามีความเห็นแก่ตัวก็จริง แต่ไม่ได้เห็นแก่ตัวตลอดเวลา บางครั้งเราก็ไม่ได้เห็นแก่ตัว ขณะที่
เราไม่เห็นแก่ตัวเราจะมีความรู้สึกเบาสบายและสุขอย่างยิ่ง นั่นแหละนิพพาน นิพพานแปลว่า
สงบเย็น เป็นนิพพานชิมลอง ท่านอาจารย์พุทธทาสบอกว่านิพพานไม่ได้ยากอย่างที่คิด นิพพาน
อยู่ที่ปลายจมูกนั่นเอง ขณะที่ว่างจากความเห็นแก่ตัว ความสงบเย็นหรือนิพพานเกิดขึ้นทันที

มักพูดกันว่านิพพานอยู่ไกลแสนไกล เป็นเมืองแก้วที่ไปไม่ถึง หรือต้องกินเวลาอีกเป็นแสนๆ ชาติ การสอนอย่างนี้ทำให้ตัดโลกุตระธรรมหรือนิพพานออกไปจากชีวิตของปุถุชน ท่านอาจารย์พุทธทาสมาปฏิวัติวิธีคิดเกี่ยวกับนิพพาน ว่าไม่ใช่เรื่องยากอยู่ที่ปลายจมูกนี้เอง นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ มนุษย์ไม่ได้เห็นแก่ตัวตลอดเวลา ขณะใดไม่เห็นแก่ตัวก็นิพพานทันทีที่มีความสุขอย่างยิ่งทันที แต่เป็นนิพพานชั่วคราว เราควรทำให้ความสงบเย็นหรือนิพพานชั่วคราวนี้เกิดขึ้นบ่อยและนานขึ้น เราก็จะมีความสุขบ่อยขึ้นและนานขึ้น การสอนเรื่องนิพพานในลักษณะนี้เป็นการนำโลกุตระธรรมกลับมาสู่วิถีชีวิตประจำวันของปุถุชน นี่คือคุณูปการอันยิ่งใหญ่ของท่านอาจารย์พุทธทาสต่อสังคมปัจจุบัน

เพราะโลกไม่มีทางไปด้วยการพัฒนาในภพภูมิทางวัตถุอีกต่อไป ขณะนี้จึงมีการพูดกันถึงพัฒนาการทางจิตวิญญาณ หรือ Spiritual development กันมาก พูดถึง Spirituality หรือ ภูมิที่สูงกว่าทางวัตถุ มิติทางจิตวิญญาณก็คือโลกุตระหรือการยกจิตให้สูงกว่าภพภูมิทางวัตถุ หรือการถอนตัวออกจากวัตถุนิยม หัวใจของศาสนาทุกศาสนาก็คือโลกุตระธรรม หรือการยกจิตให้สูงกว่าโลกทางวัตถุ มีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับคำว่า “โลกุตระธรรม” กันมานาน อดุตรแปลว่าเหนือ ธรรมเหนือโลก ไม่ได้แปลว่าธรรมะนอกโลก หรือนอกชีวิตของฆราวาส แต่เหนือโลกหมายถึงโลกทางวัตถุ หรือมิติทางจิตวิญญาณ เพราะทั้งโลกุตระธรรมหรือมิติทางจิตวิญญาณโลกจึงวิกฤต เพื่อให้หายวิกฤตต้องทำโลกุตระธรรมกลับเข้ามาอยู่ในโลกของฆราวาส

ท่านอาจารย์พุทธทาสไม่ได้ใช้คำว่าจิตวิญญาณ ซึ่งใช้กันแพร่หลายในสมัยหลัง ท่านใช้คำว่าพัฒนาทางวิญญาณ ซึ่งตรงกับ Spiritual development แต่ที่ท่านใช้มากก็คือ ความว่าง บ้าง สุนฺญตาบ้าง ความไม่ยึดมั่นถือมั่นบ้าง นิพพานบ้าง การไม่ยึดตัวกู ของกูบ้าง คำสอนของท่านไม่ว่าเรียกว่าอะไร ล้วนมุ่งตรงไปสู่นิพพาน หรือความสงบเย็นหรือความสุขอย่างยิ่ง เป็นความสุขราคาถูก (Happiness at low cost) เมื่อเป็นความสุขราคาถูกก็เป็นไปได้สำหรับทุกคน ไม่ต้องแย่งชิงกันจนเสียศีลธรรม ความสุขราคาถูกจึงเป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ฉะนั้น ทางรอดของมนุษย์คือการรู้จักหาความสุขทางจิตวิญญาณ หรือ Spiritual Happiness ซึ่งนอกจากทำให้พบความสุขทันทีและสุขอย่างยิ่งแล้ว ยังเป็นป่อเกิดของศีลธรรม หรือการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง ซึ่งจะเยียวยาโลกให้พ้นวิกฤตได้ด้วย หนทางสู่ความสุขทางจิตวิญญาณมีได้หลากหลายสามารถเลือกเอาได้ จะเอาแบบท่านทะเลาะกันได้ หรือจะเอาแบบท่านติช นัน ฮันท์ก็ได้ จะเอาแบบท่านธรรมาจารย์เจิ้งเหยียนแห่งมูลนิธิพุทธฉือจี้ ประเทศไต้หวันก็ได้ หรือแบบสายอาจารย์มั่นก็ได้ หรือแบบคริสต์ แบบอิสลาม แบบฮินดู หรือแบบใดๆ ก็ได้ ที่เมื่อทดลองปฏิบัติดูแล้วทำให้ละคลายความเห็นแก่ตัวและเกิดความสุขอันประณีต

ท่านอาจารย์พุทธทาสได้สร้างคำสอนไว้ในรูปต่างๆ เป็นหมื่นๆ ชิ้น ในวาระแห่งการฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาลของท่านในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ นี้ และประจวบเหมาะกับการที่องค์การยูเนสโก ประกาศยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก บุญกรียาหรือปฐุณียกรรมที่ดีที่สุดคือ การศึกษาคำสอนของท่านให้มากที่สุด จนเกิดรสอร่อยแห่งการเสพธรรมและเข้าถึงความสุข

อันประณีต ซึ่งเกิดจากการปล่อยวางความเห็นแก่ตัว นอกจากนั้น ควรส่งเสริมให้ผู้อื่นได้รับรสแห่งพุทธศาสนธรรมแผ่กว้างออกไป อาจจะโดยแนะนำ โดยพิมพ์หนังสือธรรม แจกหนังสือธรรม สร้างห้องสมุดชุมชน ส่งเสริมให้เกิดชมรมศึกษาและปฏิบัติธรรม ส่งเสริมให้เกิดการศึกษาและปฏิบัติธรรมในระบบการศึกษาในชุมชน ในองค์กร และในพื้นที่ต่าง ๆ จนเกิดเครือข่ายโยงใยการศึกษาและปฏิบัติธรรมทั่วทั้งสังคม ทำให้ธรรมะและความสุขแผ่สร้าทั่วไปในทุกปริมณฑล เครือข่ายธรรมะและความสุขที่แผ่สร้าทั่วไปในสังคมจะไม่ปรับเปลี่ยนให้ศีลธรรมเป็นแกนของการพัฒนาทุกชนิด เกิดการเมืองที่มีศีลธรรม เศรษฐกิจที่มีศีลธรรม การศึกษาที่มีศีลธรรม การสื่อสารที่มีศีลธรรม การดูแลสุขภาพที่มีศีลธรรม และวิถีชีวิตที่มีศีลธรรม ซึ่งต้องทำไปพร้อมกัน อันจะเป็นการที่เมื่อศีลธรรมกลับคืนมา โลกาไมวินาศ

เมื่อศึกษาคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาสมากขึ้น ๆ ท่านอาจารย์พุทธทาสกับธรรมจะกลายเป็นหนึ่งเดียวกัน ให้เราสัมผัสได้ทั่วไปในธรรมชาติทั้งในและนอกตัวเรา เมื่อเป็นดังนั้น เราจะรู้ว่าพุทธทาสสถิตอยู่ในสรรพธรรมชาติทั้งมวล และจะเข้าใจคำพูดที่ว่า “พุทธทาสจะอยู่ไปไม่มีตาย”

อยู่เพื่อช่วยให้มนุษย์พ้นวิฤต

อยู่เพื่อช่วยให้โลกพ้นวิฤต
